
 Prikaz

Matko Meštrović Do kuda? Do kada?

Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2018,
167 str.

Počevši od prve knjige *Od pojedinačnog općem* (1967) preko *Roba i sloboda. Ogleđi iz nepropitane suvremenosti* (1995) do posljednje *Na izmaku doktrinarnog svijeta* (2017), teorijski opus Matka Meštrovića, u svom svojem raskošnom bogatstvu, temeljnim preokupacijama i dugovječnom kontinuitetu (prvi su mu tekstovi još iz 1956. godine!), zorno svjedoči o tome da naša sredina u drugoj polovici prošlog stoljeća nije bila sivilo na sivom provincijalne monotonije, nego intelektualno živo i svjetski relevantno žarište u špici onodobnih avangardnih strujanja u umjetnosti i znanosti. Dokumentirano svjedočanstvo Meštrovićeve iznimne uloge, a i Zagreba kao duhovnog središta, u međunarodnom umjetničkom pokretu “Nove tendencije” može se naći u knjizi Jerka Denegrija *Exat 51 – Nove tendencije – Umjetnost konstruktivnog pristupa* (2000).

Kao i prethodna djela Matka Meštrovića i ovo se pozicionira kao prilog kritičkoj društvenoj analizi, s fundamentalnom preokupacijom “heterodoksne analize sistema-svijeta”, u kontekstu “postameričke hegemonije” na globalnome svjetskom planu.

Knjiga ima sedam poglavlja u kojima je izloženo Meštrovićevo poimanje kritičke

društvene analize. To je poimanje iznimno inkluzivno i transdisciplinarno. Izdvojimo samo najupečatljivije komponente.

Prvo, “postmarksistička” rekonstrukcija Marxove kritike političke ekonomije, kao što je važna knjiga kanadskoga marksističkog povjesničara, filozofa i politekonomista Moisha Postonea *Vrijeme, rad i društvena dominacija: reinterpretacija Marxove teorije* (1993), koja pojmove vrijednosti i robe uzdiže na novu razinu apstrakcije u odnosu na socioekonomsku analizu (vidi poglavlje I: “Svijet i svjetkost danas”, t. 1 i 2: “Za novo Marxovo razumijevanje svijeta” i “Obnovljeno značenje ‘apstraktnog rada’”).

Drugo, Negrijeva i Hardtova čuvena analiza kapitala kao proizvodnje subjektivnosti i njihov projekt otvaranja emancipacijskih perspektiva produktivnoga i političkoga subjektiviranja u procesima globalizacije (vidi poglavlje II: “Znade li čovjek kuda ide?”, t. 1: “Nadzor na razini imanentnosti”).

Treće, fundamentalna “kritika vrijednosti” Roberta Kurza u sklopu marksističke teorijske struje “Kritika odijeljivanja vrijednosti” (*Wert-abspaltungskritik*). Od svih suvremenih mislilaca koje nam Meštrović znalacki predočuje i teorijski vrednuje, njemački marksistički filozof Kurz je najveće otkriće i njegov povlašten i sugovornik. Pritom punu pozornost plijeni napose završni ogled “Dalje od Marxa?!” u kojem usporedo predstavlja i vrednuje temeljne teorijske dosege politologa Daga Strpića (*Robna proizvodnja i udruženi rad u Marxovoj kritici političke ekonomije*, 2017) i Roberta Kurza (*Crna knjiga kapitalizma: oproštaj od tržišne ekonomije*, 1999; *Svijet kapital: globalizacija i unu-*

tarnje barijere moderne robne proizvodnje, 2005; *Novac bez vrijednosti: planovi za preobrazbu kritike političke ekonomije*, 2012). Prema Kurzovu važnom uvidu, Marxova je teorija dvojna, u njoj valja razlikovati previše dobro znanoga “egzoteričkog” analitičara politike svoga vremena i mentora radničkog pokreta od drugoga jedva poznatoga i priznatoga “ezoteričkog” epohalnog mislioca, koji je otkrio fetišizam društva i proveo radikalnu kritiku “apstraktnog rada”. U Marxovu djelu Kurz nalazi osnovu za radikalizaciju političke ekonomije primjerene XXI. stoljeću, u kojoj se težište analize premješta na kritičko razmatranje fetišskog karaktera robe, apstraktne dimenzije rada i naravi kapitala kao “automatskog subjekta”.

Četvrto, u sklopu kritike vrijednosti i plodnih debata koje bacaju novo svjetlo na temeljne mehanizme funkcioniranja modernoga kapitalističkog društva posebna se pozornost poklanja prilogu Erica Martina i Maximea Ouelleta (*Tiranija vrijednosti, rasprave u prilog obnovi kritičke teorije*, 2014). U toj se diskusiji pokazuje, prema Meštroviciću sažetku, kako “vrijednost u procesu (kapital) tiranski je apstraktni automat koji vlada našim životima sve do najintimnijih kutaka. To je zbiljska apstrakcija koja goni prezirući život i ljepotu svijeta. Mi činimo sve da udovoljimo njenim nezasićenim potrebama za otuđujućim radom i uništavanjem [...] Jedino je kapital slobodan, svi su potčinjeni moći vrijednosti, pa i sami kapitalisti, svedeni na njene službenike [...] Logika vrijednosti postaje subjekt povijesti i nameće svoju svršnost čitavom društvu. Vrijednost utjelovljuje apstraktni univerzalni um, što je temelj zapadne modernosti” (str. 98 i 100). Prilog

Martina i Ouelleta izdvaja se i time što jasno dijagnosticira i krizu anti-kapitalizma te na dnevni red, spoznajno i politički, postavlja zadaću promišljanja “post-kapitalističkoga političkog projekta” (vidi poglavlje V: “Rad i vrijednost u razdvajanju”, t. 3: “Tiranija apstraktnoga”).

Peto, kritički doprinos slovenskog sociologa Rastka Močnika, koji se pita što je potrebno i moguće da bi se desio povijesni obrat koji će proizvodnju učiniti nekapitalističkom? Od čega se ta preobrazba sastoji, koje su njene realne povijesne dimenzije i njen povijesni potencijal? (vidi poglavlje I, t. 4: “Svijet klasne borbe”).

Šesto, teorija «aperspektivnog svijeta» filozofa i lingvиста Jeana Gebsera koja rasvjetljava mogućnosti nove svijesti o cjelovitosti, tumači njeno pojavljivanje i opisuje njene osebnosti (vidi poglavlje II, t. 3: “Ka aperspektivnom osviještenju”).

Sedmo, niz bioloških i tehnoloških trendova koji su zaokupljeni problematikom “svjesne singularnosti” (ili integralne svijesti), koji nude potpunije razumijevanje same svijesti zasnovano na integraciji znanosti, psihologije i post-metafizičke duhovnosti (vidi napose poglavlja III: “Integralna svijest” i VI: “Antropocen”).

Osmo, genetski program biologije, kao u djelu Ruperta Shaldrakea *Nova znanost života: hipoteza o morfičkoj rezonanciji* (1981) (vidi poglavlje III, t. 3: “Strukture vjerojatnosti”).

Deveto, integralna teorija, kako je razvija i tumači Ken Wilber (*Odgovor kritičkom realizmu u obrani integralne teorije*, 2013), koja nudi “integrativni operativni sustav” koji omogućuje nove alate u istraživanjima budućnosti (poglavlje III, t. 5: “Pitanja unutarnjeg ljudskog”).

Deseto, djelo Ernsta Lohoffa i Norberta Trenkla *Veliko obezvrjeđenje* (2014) koje je nezaobilazno za razumijevanje recentne ekonomske krize jer uvjerljivo pokazuje kako se ta kriza, u svojoj strukturnoj dubini, zasniva na nečuvenom odvajanju akumulacije kapitala od učinkovitog iskoristavanja radne snage, što je granica održivosti samog sustava, njegov kolaps (vidi poglavlje V, t. 2: “Krnji marksizam i kritika vrijednosti”).

Jedanaesto, programatsko strategijsko ljevičarsko zagovaranje globalnog postkapitalizma, kao u *Manifestu za akceleracionističku politiku* (Manifesto Web) objavljenom na mrežama 2013. godine (vidi poglavlje V, t. 4: “Ka globalnom post-kapitalizmu?”).

Naznačene komponente samo ilustriraju bogatstvo sadržaja a da time nipošto nije iscrpljen popis tematskih istraživačkih sklopova koje nalazimo u ovoj knjizi.

Što je u cjelini i sažetku sadržaj ovog djela? Riječ je o prilogima koji tragaju za decentriranjem “kapitalocentričke vizije” našeg svijeta i čovjeka po njegovoj mjeri. Dakle, za perspektivom postkapitalističke politike kao politike subjektiviranja u punom opsegu tog pojma, s onu stranu “monetarnog svjetonazora”.

Najveću zapreku takvom pothvatu Meštrović prepoznaje u djelatnim ideološkim i kulturnim obrascima koji nam zaprečuju ne samo odgovore nego i sama pitanja “od kada smo ovdje i kamo idemo, gdje smo sada i kad ćemo tamo negdje dospjeti?” Do tih pitanja možemo doprijeti samo spoznajnom smionošću nemirenja s postojećim i razvijanjem nove emancipacijske imaginacije.

Dakle, kritički pristup pravim se pitanjima suprotstavlja neoliberalnoj hegemonijskoj lažnoj izvjesnosti, prema kojoj smo već stigli kuda smo bili krenuli, u novo prirodno stanje sa sobom najzad pomirenog čovječanstva.

Svoj tip kritičkog pristupa Meštrović nam otkriva zaobilazno ondje gdje tumači tip pristupa “practicirajućeg futurista, istraživača budućnosti”, Richarda Slaughter, efektno prikazujući i znalački vrednujući njegovo djelo *Futures Beyond Dystopia – Creating Social Foresight* (2003); Slaughter poantira ovako: “Da bi bio uspješan u toj istraživačkoj praksi, nastojat će razumjeti narav, strukturu i ograničenja svoje vlastite perspektive. Nastojat će postati poznavatelj u istraživanju različitih perspektiva kako bi pronašao pristup primjeren različitim situacijama. Na kraju, nastojat će razumjeti strukturu odnosa između različitih perspektiva, izbjeci vezati se za bilo koji pogled i ostati otvoren za širok spektar perspektiva i tumačenja” (str. 57).

Upravo je to i samoopis Meštrovićeve “istraživačke prakse”, pri čemu se autor pokazuje vrsnim poznavateljem “različitih perspektiva” u nastojanju da ih stvaralački integrira u “integralan pristup” koji barem po intenciji objedinjuje pristupe i uvide ne samo društvenih (prvenstveno političke ekonomije) i humanističkih (prije svih antropologije i filozofije) nego i prirodnih znanosti (biologije, fizike).

Ovo bismo djelo mogli svrstati u jedan od najzahtjevnijih žanrova: preglednu studiju. Nije riječ o uobičajenom preglednom radu stručnog tipa (popularizacija znanosti), nego o izvorno znanstvenom radu, preglednom u tom smislu što suvereno

prepoznaje i vrednuje temeljne znanstvene inovacije odabranih relevantnih svjetskih istraživača. Esejistički stil izlaganja pritom se nipošto ne svodi na “poetiziranje” znanstvenog diskursa, nego se očituje u spoznaji su-konstitutivne veze pisanja i mišljenja. Glavni se doprinos ovog djela očituje, po mom sudu, u tome što predstavlja odličan primjer tzv. “proširenog mišljenja”, koje slijedi čuveni Kantov imperativ estetskog suda da “valja misliti na mjestu drugoga”. Time se ovaj autor dostojno uključuje u svjetsku znanstvenu debatu o krizi i perspektivama našeg svijeta, što je već samo po sebi znanstveni doprinos koji zaslužuje poštovanje i priznanje.

Ako bi se ipak mogla izraziti i kritička primjedba, ona bi se mogla iskazati kao žaljenje da je autor isuviše uspješno potisnuo ambiciju (ili čak zadaću) da nam i izričito predstavi ne samo istraživačke perspektive drugih nego i svoju vlastitu perspektivu. Tu kritičku primjedbu treba shvatiti tek kao upozorenje da se samo pri pozornom čitanju autorovo stajalište može ipak dokučiti bez većih poteškoća.

Nema nikakve dvojbe da su hrvatskom društvu, u sklopu europskoga, nasušno potrebna teorijska djela koja su zaokupljena ozbiljnim promišljanjem sagledive budućnosti i razvojnih emancipacijskih potencijala europskog projekta kontinentalne demokratske republike. U tom smislu ovo je djelo, i razinom i stilom, na tragu najboljih misaonih nastojanja znanstveno temeljitoga, etički odgovornog i politički (aktivistički) dalekosežnog dijagnosticiranja korijena, dubine i oblika suvremene svjetske krize kapitalističkoga svjetskog sustava i njegove neoliberalne ideolojske paradigme, sagledane iz razvojne perspektive

post-kapitalističke i post-metafizičke nove ljudske budućnosti. Budućnosti koju sam autor promišlja kao “socijalno i ekološki održivo post-karbonsko, samoobnovljivo, radikalno demokratsko, globalno pravedno i bio-regionalno raznoliko društvo” (str. 58).

Knjigu ocjenjujem lucidnim prilogom duhovnoj deprovincijalizaciji Hrvatske i detoksikaciji javnog ozračja zagađenog pasatičkim opsesijama koje koketiraju s povijesnim bezizlazjem. Obimom neveliko ali sadržajem bogato, ovo djelo sjajno pokazuje da i u nas nedvojbeno postoje neugasla žarišta duhovne sabranosti i utopijskih energija.

Dragutin Lalović

Prikaz

Davor Pauković
Usred oluje: Politička tranzicija u Hrvatskoj 1989./90.

Srednja Europa, Zagreb, 2018, 248 str.

Knjiga povjesničara i politologa Davora Paukovića *Usred oluje: Politička tranzicija u Hrvatskoj 1989./90.* pokušaj je analize jednoga kritičnog razdoblja povijesti u trenutku kada propada jedan sustav i nastaje drugi. Knjiga se sastoji od šest poglavlja, uvoda i zaključka. Na kraju knjige nalaze se popis opsežne literature i kazalo imena.

U Uvodu Pauković napominje kako je većina knjiga koja se bavi odabranim raz-